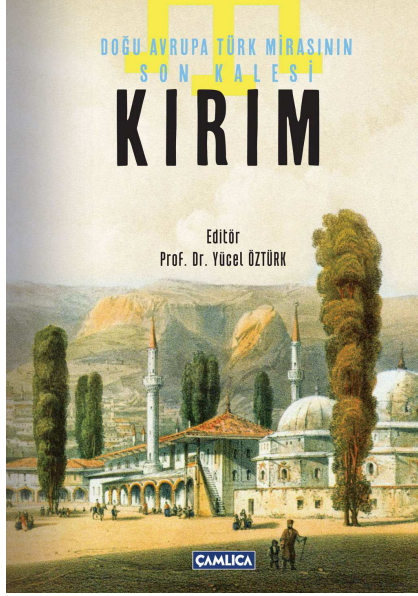

Yücel Öztürk, **Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım**,
Çamlıca Yayınları, İstanbul 2015.

Fırat YAŞA*

Editörlüğünü Yücel Öztürk'ün yaptığı kitap "İçindekiler", "Önsöz" ve "Dizin" dışında toplamda on beş makaleden oluşmaktadır. Her biri sadece Kırım sahasında uzman araştırmacıların çalışmalarının ürünü olan eser, Kırım Hanlığı'nın siyasi, sosyal, iktisadi, kültür ve sanat tarihine ışık tutmaktadır.

"Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi: Kırım Hanlığı" isimli çalışma, kitabın ilk makalesi olup Yücel Öztürk tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmasını iki kısımda ele alan Öztürk, birinci kısımda Kırım Hanlığı'nın kuruluşu ve siyasi tarihini, ikinci kısımda ise hanlığın sosyal, kültürel ve hukuki yapısını analiz etmektedir. Hanlığın ilmi ve dini teşkilatı, hukuki yapısı ve nüfusu hakkında mevcut literatürün dışında yeni

bilgiler sunmaktadır. Yazar, Kırım'ı gezen ve gözlemlerini detaylı bir şekilde aktaran Baron de Tott ve Pallas'ın anlatıları ile Kırım'ın hukuki yapısına yeni bir boyut kazandırmaktadır.

Maria Vanics'in Almanca olarak kaleme aldığı ve Mustafa Bık'ın tercümesiyle Türkçeye kazandırılan "Bzkırdaki Bir Kabilenin Kökeni ve Yükselişi: Şirinler" isimli çalışma, Kırım Hanlığı'nın kabile aristokrasisinde önemli bir yer tutan Şirinler'e odaklanmaktadır. Yazar, "Şirinler nereden gelmişlerdir? Onlar eski bir kabile mi yoksa yeni bir kabile midir? Bu kabilenin yükselişi nasıl gerçekleşmiştir? Şirinler, Altınordu'nun halefi olan devletlerde nasıl önemli bir rol üstlenmişlerdir?" gibi sorulara elde ettiği veriler ışığında cevap aramaktadır. Makale, bu yönüyle hem Şirinlerin şeceresini tahlil etmekte hem de kabile aristokrasisinin Kırım Hanlığı'nda ne derece etkin olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Alper Başer'in "Kırım Hanlığı Tarihinde Mangıt Kabilesi" isimli makalesi de hanlığın kabile yapısı üzerine odaklanan bir diğer çalışmadır. Mangıtların kabile federasyonu şeklinde kurulan Kırım Hanlığı'na nasıl dâhil olduğu ve tarihi süreçte ne tür faaliyetlerde rol aldıkları yazarın üzerinde durduğu

* Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, yasaфирat@gmail.com

sorunsallar arasındadır. Yazara göre; 15. yüzyılın başlarında ortaya çıkan bu kabile, Altınordu Devleti'nin çökmesinde etkin bir şekilde rol oynamış ve 1481 yılında da Altınordu Hanı Ahmed bin Küçük Muhammed'i ortadan kaldırmıştır. Mangıtların, Kırım Hanlığı'nın idari yapısına entegre olmasını Altınordu'nun çöküşündeki siyasi gelişmelerle ilişkilendiren Başer, bu kabilenin zamanla Kırım Hanlığı'nda konumunu nasıl güçlendirdiğini yeni bilgiler ışığında ortaya koymaktadır.

"*Kırım Hanı Mehmed Giray'ın Sebeb-i Mevti*" başlıklı bir makale kaleme olan Serkan Acar, Kırım Hanlığı'nda üç kez cülus değiştirmiş bir han olan Mehmed Giray'ın hayatı ve ölümü üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır. Mehmed Giray Han, Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesinde, başka bir deyişle Osmanlı şehzadelerinin kaderinin belirlenmesinde rol oynamış önemli bir şahsiyettir. Makalede, Mehmed Giray'ın, Astarhan Hanlığı'nı ele geçirmek için uğraştığı dönemde, başta Şirin beyleri ve çeşitli boy beylerinin gizli bir yapılanma içinde olduğu anlatılmaktadır. Aynı şekilde, Mehmed Giray'ın itibarsızlaştırması ve ortadan kaldırılması için Osmanlı Devleti ile işbirliği yapan aşiretlerin varlığına da dikkat çekilmektedir. Kanuni Sultan Süleyman'a Mehmed Giray hakkında gönderilen bir mektuptan ve onun öldürülme sebeplerinden bahseden yazar, Mehmed Giray'ın Nogaylar tarafından öldürüldüğünü iddia eden Osmanlı ve Rus kaynaklarının aksine, Osmanlı Devleti, Moskova Knezliği ve Şirin Beylerinin düzenlediği bir tertibe kurban gittiğini öne sürmektedir.

Ahmet Türk, "*Kırım Hanlığı'nda İslamiyet*" adlı makalesinde Hanlığın İslamlaşma sürecini ele almaktadır. Bu süreci iki safhaya ayırarak inceleyen Türk, bölgenin ticaret potansiyelini göz önüne alarak ilk evrenin Arap tüccarlar aracılığıyla başladığı ihtimali üzerinde durur. İslamiyet'in Deş-i Kıpçak'a yayılmasında Türkistanlı tüccarlar ve dervişlerin üstlendikleri role vurgu yapan yazar, Müslümanlaşmanın ilk evresini Altınordu Hanlığı'nın İslamiyet'i kabulüne kadar getirmektedir. İkinci safha ise Altınordu'nun varisi olan Kırım Hanlığı ile başlayan süreçtir. Altınordu'dan kalan kültürel mirası Osmanlı kültürü ile sentezleyen Kırım Hanlığı'nın, İslamî esaslara göre nasıl bir kültürel gelişme gösterdiği yazar tarafından makalenin bu bölümünde detaylı bir şekilde tahlil edilmektedir.

Kırım Hanlığı'nda halkın gündelik yaşantısını resmetmeye çalışan Nuri Kavak, "*Kırım Tatarları'nda Gündelik Hayat (XV-XVI Asır)*" isimli makaleyi kaleme almıştır. Öncelikle Kırım'ın Osmanlı hakimiyetine girişi ve bölgenin aristokratik yapısını analiz eden yazar, kadı sicillerinin sosyal ve ekonomik tarihi aydınlatan zengin bir kaynak olduğundan bahsetmektedir. Ardından Osmanlı Devleti ile hanlık bünyesindeki kurumlar ve toplum arasında belirgin bir farklılık olmadığına vurgu yapmaktadır. Araştırmasında, mahkeme kayıtlarını derinlemesine irdeleyerek toplumu oluşturan etnik yapı, Kırım Tatarlarının aile yapısı, evlenme, boşanma gibi konuların yanı sıra Kırım'da kullanılan para birimleri, yetiştirilen tarım ürünleri, ticari metaller ve köleler hakkında da bilgiler vermektedir.

Fehmi Yılmaz, 18. yüzyılda Kırım Hanlığı'nın başkentini konu alan "XVIII. Asırda Hanlık Başkenti Bahçesaray" isimli bir çalışma ortaya koymuştur. Yazarın çalışması, şehir tarihi çalışmaları için oldukça önemli olan nüfus verileri ve şehrin idari taksimatını da içermektedir. Yılmaz, elde ettiği veriler üzerinden tablolar oluşturarak Bahçesaray'ın mahalleleri ve nüfusunu ayırtmıştır. Ayrıca esnaflık teşkilatı ve bu teşkilatın yansımalarına da çalışmasında yer vermiştir. Yazar hem bakkal, kasap, hallaç, fırıncı, çörekçi, mumcu gibi esnafları teferruatlı bir şekilde analiz etmekte hem de yıllara göre un ve buğday üretimini göz önüne alarak ekmek fiyatları ve gramajlarını incelemektedir. Bununla birlikte, Osmanlı'nın iktisat zihniyeti ve ekonomide yürüttüğü politikaları kendi bölgesinde uygulayan Kırım hanlarının, halkın refah ve eşitlik içinde yaşamasını sağladığına dikkat çekmektedir.

Kırım sahasının önde gelen sanat tarihçilerinden Nicole N. Kañçal-Ferrari "Kırım'daki Türk-İslam Mimari Mirasına Kısa Bir Bakış" adlı çalışmasında Hanlık coğrafyasında ortaya çıkan mimarî ve sanat eserlerini ele almaktadır. Yazar, Kırım'ın mimari, sanat ve kültür tarihi açısından zengin olmasını, yarımadanın bir yandan Akdeniz medeniyetleri, diğer yandan da Doğu Avrupa'dan Orta Asya, Türkistan ve Çin'e kadar uzanan büyük medeniyetlerle çevrelenmiş olmasına bağlamaktadır. Makaleye göre tarih boyunca ticari açıdan aktif olan bu coğrafyada, ticaret ağları kültürel etkileşimi canlı tutmuştur. Sanat eserlerine de yansıyan bu çok kültürlülüğü inceleyen Ferrari, görsel malzeme ile çalışmasını desteklerken Hanlık merkezi Bahçesaray'dan Kefe'ye kadar uzanan hemen hemen tüm şehirlerdeki sanat eserleri hakkında da bilgi vermektedir.

Anastasiya Baukova'nın "Yazılı ve Arkeolojik Kaynaklar Işığında Doğu Kırım'da Osmanlı Devri" isimli makalesi Kırım'ın Kerç Yarımadası'ndaki Türk izlerinin araştırılması amacıyla yazılmıştır. Doğu Kırım'daki Osmanlı Türklerinin tarihini ve onların bugünkü durumlarını değerlendirmekte olan makale, Osmanlı günlük hayat kültürünün Kerç adı verilen bölgede ne derece yayıldığını tek tek kazılarda bulunan materyallerden yola çıkarak değerlendirmektedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesindeki anlatıları arkeolojik çalışmalarla destekleyen Baukova, Kırım arkeolojisine ilgi duyanlar için bir yol haritası çizmektedir.

Osman Doğan'ın yazmış olduğu "Evliya Çelebi Seyahatname'sinde Kırım" adlı makale ise Kırım şehirleri hakkında Evliya'nın anlatılarını analiz etmektedir. Bilindiği üzere Evliya Çelebi, 17. yüzyılın ortalarında Kırım'ı gezmiş ve birkaç sene Kırım hanının misafiri olmuştur. Evliya Çelebi, Kırım'da geçirdiği süre zarfında edindiği bilgileri teferruatlı bir şekilde yazmıştır. Osman Doğan da bu verileri kullanarak Evliya'nın gözünden Kırım'ı nakletmektedir.

Kemal Özcan tarafından kaleme alınan "XX. Asırda Kırım Türklerinin Dramı" isimli makalede Rusya'nın Kırım üzerindeki politikası ve Kırım Türklerinin vatanlarından nasıl sürgün edildikleri gözler önüne serilmekte-

dir. Halkın sürgün esnasında maruz kaldığı zulmü ve tehcir hadiselerini anlatan yazar, 19 Temmuz 1944'te Sovyet yönetimi tarafından düzenlenen bir törene dikkat çekmektedir. Tören, Kırım halkının sürgün edilmesi operasyonunda görev alanların mükâfatlandırılması için yapılmıştır. Ancak, Arabat adında bir köyün unutulduğu haberi gelince köyün sakinleri verilen emirle eski bir gemiye bindirilerek denizin en derin yerinde içindeki insanlarla birlikte batırılır. Özcan, makalesinde ele almış olduğu bu ve benzeri örneklerle Kırım Türklerinin 20. yüzyılda yaşadığı dram ve verdikleri mücadeleyi anlatmaktadır.

Sezai Özçelik, *“Uluslararası İlişkiler Bağlamında Kırım ve Kırım Tatarları”* adlı makalesinde Kırım Tatarlarının vatan toprağı için verdiği mücadeleyi tarihi seyir içinde ele alır. 2014'teki Kırım krizini, erken dönemdeki benzer olayları ve yaşanan mücadeleleri değerlendiren Özçelik, halkın farklı diyarlara zorunlu olarak yaptıkları göçe vurgu yapar. Çalışmasında vatan toprağından uzaklarda yaşayan halkın bu sürecini kısa bir diaspora olarak değerlendirmesinin yanı sıra uluslararası konjonktürde kapsamlı bir analizini sunmaktadır.

Kemal Gurulkan tarafından kaleme alınan *“Kırım Şer'iyye Sicilleri ve Yer İsimleri Bakımından Önemi”* adlı çalışma, Kırım Hanlığı'nın sosyo-ekonomik tarihini aydınlatan mahkeme kayıtlarının tarihsel bir kaynak olarak analizine dayanmaktadır. Bu kayıtlardan dönemin sosyal, ekonomik ve hukuk yapısına dair bilgilere ulaşmakla birlikte dönemin maddi kültür varlıkları ve idari taksimatı hakkında da verilere ulaşmak mümkündür. Özgür Karahan tarafından kaleme alınan *“Toprak Adını Geri İstiyor”* başlıklı yazıdan esinlenen yazar, çalışmasında sürgünden sonra toprağına dönen Kırımlıların, değiştirilen yer isimlerini tespit edebilecekleri bir kaynak olarak kadı sicillerine vurgu yapmaktadır.

Yavuz Söylemez, *“Kırım Hanlığı Tarihine Müteallik Mühim Bir Kaynak: Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar”* adlı çalışmayı ele almıştır. Araştırmasında eserin müellifi Seyyid Mehmed Rıza'nın hayatının yanı sıra iyi yetişmiş bir devlet adamı olduğu bilgisine yer vermektedir. Ayrıca, günümüz Türkçesinde *“Yedi Yıldız ve Tatar Hanlarından Haberler”* anlamına gelen eserin içeriği, dili ve nüshaları hakkında bilgiler sunar. Kırım Hanlığı'nın siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel tarihinden bahseden bu makale, Seyyid Mehmed Rıza'nın kaleme aldığı eser hakkında, bugüne dek yapılmış en kapsamlı değerlendirmeyi ortaya koymaktadır.

Kitabın son makalesi Fırat Yaşa'nın kaleme aldığı *“Kırım Hanlığı Tarihi Kaynakları”* isimli bir bibliyografya çalışmadır. Yaşa, makalesinde Hanlık dönemi ile ilgili arşiv kaynakları hakkında bilgiler vermektedir. Bununla birlikte Kırım Hanlığı'nın Osmanlı hâkimiyetine girişinden 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasına kadar ki periyodu içeren literatürdeki çalışmaları da ele almıştır. Çalışması bu yönüyle sahaya ilgi duyan araştırmacılara yol gösterecek mahiyettedir.